

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та
адміністрування
Кафедра менеджменту та адміністрування
СИЛАБУС

ОК29 – ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ В ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

(підпис)

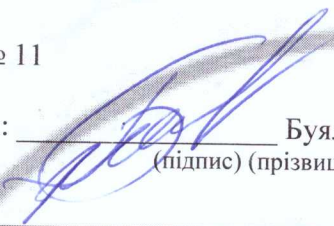
Руденко О.М.
(прізвище та ініціали)

« 26 » серпня 2024 р.

Розробник (-и): Косач І.А., д.е.н., проф.
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь і вчене звання) (підпис)

Силабус навчальної дисципліни обговорено на засіданні кафедри менеджменту та адміністрування

Протокол від « 26 » 08 2024 р. № 11

Узгоджено з гарантом освітньої програми:
(підпис) (прізвище та ініціали) Буяльська Н.П.

1. Загальна інформація про дисципліну

Тип дисципліни	Обов'язкова
Мова викладання	українська
Рік навчання та семестр	4 курс, 7 семестр ОПП «Екологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Викладач (-і)	Косач І.А., проф. кафедри менеджменту та адміністрування
Профайл викладача (-ів)	https://pumo.stu.cn.ua/member/kosach-iryna-anatoliyivna/
Контакти викладача	Чернігів, вул. Шевченка, 95, корп.1, каб. 402. Телефон: (046) 665-170; Irish_kos@ukr.net

2. Анотація курсу.

Екологічна концепція розбудови держави передбачає наявність відповідного механізму її реалізації, до якого належать: реальний економічний суверенітет, правове екологічне регулювання виробництва, створення ефективних засобів екологічного моніторингу та експертизи, налагодження дійової системи екологічної освіти тощо.

Забезпечення екологічних пріоритетів має ставати все більш важливим елементом соціального прогресу. Ці пріоритети поступово повинні набувати характеру абсолютних цінностей. Будь яке економічне рішення, що порушує науково обґрунтовані медичні, екологічні та інші вимоги до навколишнього середовища, є в принципі неприйнятним.

Економічний розвиток, ощадливе природокористування й екологічна безпека пов'язані одне з одним. Лише усвідомивши це, суспільство здатне поліпшити своє життя та забезпечити умови для життєдіяльності майбутніх поколінь.

3. Мета та цілі курсу. Метою викладання навчальної дисципліни «Організація та управління в природоохоронній діяльності» є формування науково-професійного світогляду бакалавра спеціальності «Екологія» та надання ЗВО теоретичних і практичних знань щодо прийняття управлінських рішень в системі забезпечення еколого-збалансованої діяльності господарських об'єктів на глобальному, державному, регіональному і галузевому рівнях.

4. Результати навчання.

Під час вивчення дисципліни ЗВО має набути або розширити наступні загальні (ЗК) та спеціальні (СК) компетентності, передбачені освітньою програмою:

ЗК06. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК11. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт

СК18. Знання сучасних досягнень національного та міжнародного екологічного законодавства

СК20. Здатність до використання основних принципів та складових екологічного управління

СК23. Здатність до участі в розробці системи управління та поводження з відходами виробництва та споживання.

СК26. Здатність до опанування міжнародного та вітчизняного досвіду вирішення регіональних та транскордонних екологічних проблем.

СК27. Здатність до участі в управлінні природоохоронними діями та/або екологічними проектами.

Під час вивчення дисципліни здобувач має досягти або вдосконалити наступні програмні результати навчання (ПР), передбачені освітньою програмою:

ПР 01. Демонструвати розуміння основних принципів управління природоохоронними діями та/або екологічними проектами.

ПР 07. Розв'язувати проблеми у сфері захисту навколишнього середовища із застосуванням загальноприйнятих та/або стандартних підходів та міжнародного і вітчизняного досвіду

ПР12. Брати участь у розробці та реалізації проектів, направлених на оптимальне управління та поводження з виробничими та муніципальними відходами

ПР15. Уміти пояснювати соціальні, економічні та політичні наслідки впровадження екологічних проектів.

ПР17. Усвідомлювати відповідальність за ефективність та наслідки реалізації комплексних природоохоронних заходів.

ПР20. Уміти формувати запити та визначати дії, що забезпечують виконання норм і вимог екологічного законодавства.

ПР22. Брати участь у розробці проектів і практичних рекомендацій щодо збереження довкілля.

ПР23. Демонструвати навички впровадження природоохоронних заходів та проектів

5. Пререквізити. Передумовою вивчення дисципліни є базові знання з дисципліни «Екологічне право», «Технічні засоби захисту навколишнього середовища».

6. Обсяг курсу. Зазначте загальну кількість кредитів, кількість занять та годин самостійної роботи.

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	36
Практичні заняття	34
Самостійна робота	140

Індивідуальне завдання – курсова робота	
Всього кредитів –	7

лекційні, самостійна робота – з використанням системи дистанційного навчання Moodle, літератури, відеоматеріалів тощо).

7. Тематика курсу.

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи організації та управління природоохоронної діяльності

Тема 1. Сутність організації природоохоронної діяльності. Предмет і мета вивчення дисципліни та основні вирішувані задачі. Структура навчального курсу. Навчально-методична література з дисципліни. Методичне забезпечення. Рекомендована література. Базова література. Допоміжна література. Інформаційні ресурси. Ключові слова і терміни курсу та їх значення. Місце і значення курсу серед дисциплін фундаментальної підготовки бакалаврів з екології. Взаємозв'язки курсу з суміжними дисциплінами. Завдання і структура курсу, методичні поради студентам.

Тема 2. Основні складові національної стратегії переходу до сталого розвитку. Стан навколишнього природного середовища в Україні. Стратегічне екологічне планування. Сталий розвиток України. Формування нових суспільно-політичних відносин. Стратегічні пріоритети сталого розвитку. Гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму негативного впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Поліпшення екологічного стану річок України. Екологічна стратегія. Національна програма екологічного оздоровлення. Екологічні складові потенціалу сталого розвитку. Екологічна ситуація в Україні.

Змістовний модуль 2 Еколого-економічні засади менеджменту природоохоронної діяльності

Тема 3. Управління екологічною безпекою та державний контроль у галузі охорони довкілля. Екологічна безпека. Попередження погіршення екологічного стану. Рациональне використання природних ресурсів. Додержання нормативів шкідливих впливів на довкілля. Знешкодження шкідливих речовин і відходів. Державна екологічна експертиза. Громадський контроль у галузі охорони довкілля. Виробничий контроль за охороною атмосферного повітря. Нагляд за додержанням законодавства про охорону довкілля. Правопорушення у галузі охорони довкілля.

Тема 4. Екологічний аудит суб'єктів природокористування. Екологічний аудит підприємств. Екологічний аудит систем екологічного менеджменту. Процедура та нормативні документи. Екологічний аудит інноваційних проектів, програм. Еколого-економічне значення процедури і висновків екологічного аудиту. Екологічний аудит територій.

Тема 5. Екологічна експертиза. Мета і задачі. Підстави проведення екологічної експертизи. Закони і нормативні документи. Порядок проведення. Види експертизи. Правові положення екологічної експертизи. Висновки експертизи. Оцінка впливу діяльності, що планується, на навколишнє природне середовище та екологічна експертиза. Превентивність у висновках екологічної експертизи.

Змістовний модуль 3. Зарубіжний досвід менеджменту природоохоронної діяльності

Тема 6. Зелена економіка. Зміст і особливості «зеленої» економіки. Економічні та історичні передумови появи «зеленої» економіки. Людина в «зеленій» економіці. Складові

розвитку «зеленої» економіки. Соціоекологіоекономічні вигоди для суспільства та держави. Передумови створення «зелених» офісів. Економічні та соціальні передумови створення «зелених» офісів. Успішний досвід впровадження «зелених» офісів.

Змістовний модуль 4. Система організації та управління природоохоронною діяльністю

Тема 7. Система управління охороною навколишнього природного середовища. Структура системи управління охороною навколишнього природного середовища. Функції екологічного управління. Механізм зборів за забруднення навколишнього природного середовища та за спеціальне використання природних ресурсів. Механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля. Система державного бюджетного фінансування природоохоронних заходів. Всесвітня стратегія збалансованого екологіоекономічного розвитку. Система корпоративного екологічного управління. Суб'єкти природокористування

Тема 8. Екологічна політика та проблеми захисту довкілля Державна екологічна політика. Екологічне управління. Ступінь екологічного ризику. Механізми формування екологічної політики. Екологічні програми. Директиви ЄС. Раціональне використання природних ресурсів. Забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини. Використання та відтворення природних ресурсів. Основні принципи охорони довкілля. Порядок розробки державних екологічних програм. Комплексні наукові дослідження довкілля та природних ресурсів. Екологічні права громадян.

Змістовний модуль 5. Стандартизація природоохоронної діяльності

Тема 9. Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Їх призначення та перспективи застосування Призначення та основна спрямованість міжнародних стандартів серії ISO 14000. Система стандартів ISO 14000: документи, що орієнтують на створення та використання систем екологічного менеджменту; керівництва щодо екологічного контролю та оцінки; стандарти, що орієнтують на продукцію. Концепція TQM (“глобального управління якістю”) як база створення стандартів серії ISO 14000. Передумови для застосування стандартів ISO 14000 підприємствами і організаціями різних форм власності. Найважливіші напрями практичної діяльності в області екологічного менеджменту, закріплені в стандартах ISO 14000. Система еколого-економічних пріоритетів запровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах. Проблеми впровадження систем екологічного менеджменту.

Змістовний модуль 6. Організація природоохоронної діяльності на підприємстві

Тема 10. Система організації екологічного менеджменту підприємства /організації/

Поняття системи екологічного менеджменту підприємства /організації/ як складової частини загального менеджменту підприємства. Організаційна структура, планування діяльності, розподіл відповідальності, практична робота, оцінка досягнутих результатів та удосконалення екологічної політики. Основні принципи створення системи екологічного менеджменту: управління якістю довкілля – найвищий пріоритет підприємства, створення та зміцнення екологічної служби, відповідність вимог нормативно-правових актів до екологічних аспектів діяльності підприємства, включення процедур планування та обліку екологічних аспектів у весь життєвий цикл продукції чи послуг, виділення матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів, необхідних для забезпечення вибраного рівня екологічності, оцінка процесів екологічного управління шляхом перевірок відповідності вимогам всієї системи екологічного менеджменту, запровадження та розвиток маркетингу, формування програми реалізації політики та інші.

Змістовний модуль 7. Нормативно-правовий механізм управління природоохоронною діяльністю

Тема 11. Нормативно-правове забезпечення управління природоохоронною діяльністю. Сутність системи державного управління природокористуванням. Дві форми в управлінні природокористуванням /через організацію економічної діяльності та управління безпосередньо природними ресурсами і об'єктами та станом довкілля/. Структура та функції органів влади в екологічній сфері. Органи загальної компетенції і органи спеціальної компетенції. Повноваження державних органів виконавчої влади у сфері природокористування.. Особливості правового регулювання в екологічній сфері. Закон та Директивні рішення про охорону навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів

Теми практичних занять:

Практичне заняття 1. **Сутність організації природоохоронної діяльності.**

Практичне заняття 2. **Концепція сталого розвитку.**

Практичне заняття 3. **Управління екологічною безпекою та державний контроль у галузі охорони довкілля.**

Практичне заняття 4. **Екологічний зміст науково-технічної революції.**

Практичне заняття 5. **Управління реалізацією інвестиційного проекту в регіональному природокористуванні.**

Практичне заняття 6. **Екологічний аудит суб'єктів природокористування**

Практичне заняття 7. **Спеціальні сфери застосування екологічного аудиту.**

Практичне заняття 8. **Екологічна експертиза.**

Практичне заняття 9. **Екологічне оподаткування.**

Практичне заняття 10. **Зелена економіка.**

Практичне заняття 11. **Система управління охороною навколишнього природного середовища.**

Практичне заняття 12. **Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту**

Практичне заняття 13. **Система організації екологічного менеджменту**

Практичне заняття 14. **Нормативно-правовий механізм управління природоохоронною діяльністю**

Тематика самостійної роботи.

1. Самостійне опрацювання лекційного матеріалу.
2. Підготовка до практичних робіт.
3. Підготовка до екзамену.
4. Виконання завдань за темами самостійної роботи:
  1. Принцип обережного втручання. Принцип природності.
  2. Ієрархії змішаних систем. Загальні проблеми гармонізації взаємодії суспільства і природи.
  3. Економічний механізм закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».
  4. Сучасні загальносуспільні фонди та організації, що займаються охороною і відновленням навколишнього середовища.
  5. Суб'єкти макроекологічного управління.
  6. Суб'єкти мікроекологічного управління.
  7. Рівні екологічного управління. Система екоменеджменту в Україні.
  8. Основні чинники формування культури менеджменту компанії.
  9. Мета і принципи екологічного ліцензування і сертифікації.
  10. Складання аудиторського висновку.

11. Сертифікація екоаудиторів.
12. Екоаудит в сучасній економіці України.
13. Можливості проведення екологічного страхування в Україні.
14. Корпоративна культура.
15. Екологічні права та обов'язки громадян в сфері громадського екологічного управління.
16. Соціально-еколого-економічні стратегії України до гармонійного розвитку. двосторонні угоди і договори України у сфері охорони довкілля.
17. Фінансово-економічні аспекти екологічної безпеки підприємства.
18. Організація екологічного обліку та екологічного оподаткування.
19. Забезпечення прибутковості бізнесу в умовах екологізації економіки та посилення жорсткості екологічних стандартів.
20. Нормативи та система збору за забруднення навколишнього природного середовища.

8. Система оцінювання та вимоги.

Загальна система оцінювання курсу	Оцінка за семестр складається з оцінки за виконання практичних робіт; поточного модульного контролю; екзамен
Вимоги до РГР, КР, КП тощо	Оцінюється за 100-бальною системою
Практичні (лабораторні) заняття	Виконане завдання оформлюється та надається на перевірку впродовж практичного заняття
Умови допуску до підсумкового контролю	Виконання усіх передбачених видів навчальної роботи (практичних робіт, перевіркової контрольної роботи) і наявність не менше 60 балів, набраних за семестр за усі види роботи.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю	Кількість балів за видами робіт	
	Практичні завдання	Модульна контрольна робота
Змістовний модуль 1. Теоретичні основи організації та управління природоохоронної	0...5	0...10
Змістовний модуль 2. Еколого-економічні засади менеджменту природоохоронної діяльності	0...5	0...5
Змістовний модуль 3. Зарубіжний досвід менеджменту природоохоронної діяльності	0...5	0...5
Змістовний модуль 4. Система організації та управління природоохоронною діяльністю	0...5	0...5
Змістовний модуль 5. Стандартизація природоохоронної діяльності	0...5	0...5
Змістовний модуль 6. Організація природоохоронної діяльності на підприємстві	0...5	0...5
Змістовний модуль 7. Нормативно-правовий механізм управління природоохоронною	0...5	0...5
Усього поточний і проміжний модульний контроль	75	
Семестровий контроль (Екзамен)	25	

Разом	0...100
--------------	----------------

Оцінка за результатами вивчення дисципліни формується шляхом додавання підсумкових результатів поточного контролю до оцінки за іспит.

Шкала оцінювання результатів навчання

Оцінка в балах	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою (диференційований залік)	
		для екзамену (диференційованого заліку), курсового проєкту (роботи), практики, атестації	для заліку
90 – 100	A (відмінно)	відмінно	зараховано
82-89	B (дуже добре)	добре	
75-81	C (добре)		
66-74	D (задовільно)	задовільно	
60-65	E (достатньо)		
0-59	FX (незадовільно)	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання

8. Політики курсу. Обов'язкова активна участь в обговоренні проблемних питань, участь у всіх видах контролю.

У випадку, якщо здобувач протягом семестру не виконав у повному обсязі передбачених робочою програмою всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані практичні роботи або не набрав мінімально необхідну кількість балів, він не допускається до складання екзамену під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку, передбаченому «Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів НУ «Чернігівська політехніка»». Повторне складання екзамену з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється. У випадку повторного складання екзамену всі набрані протягом семестру бали анулюються, а повторний екзамен складається з двома теоретичними та одним практичним питаннями.

До загальної політики курсу відноситься дотримання принципів відвідування занять очно у відповідності до затвердженого розкладу, крім випадків карантину (коли заняття проводяться дистанційно через Інтернет), а також вільного відвідування лекційних занять для осіб, які отримали на це дозвіл. Запорукою успішного вивчення дисципліни є активність та залучення під час проведення практичних та лекційних занять – відповіді на запитання викладача (як один з елементів поточного контролю), задавання питань для уточнення незрозумілих моментів, вирішення практичних завдань. Консультації відбуваються в аудиторіях університету у відповідності до затвердженого розкладу або ж особистих чи групових консультацій (через вбудований форум) на сторінці курсу в системі дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка».

Політика дедлайнів

Максимальна оцінка за невчасно здані роботи оцінюється за рівнем E. Виключенням може бути наявність поважних причин несвоєчасної здачі зазначених робіт (хвороба, участь в зазначений час в інших видах навчальної, наукової чи організаційної роботи, офіційна робота за фахом тощо).

Політика користування ноутбуками / смартфонами

Прохання до здобувачів тримати смартфони переведеними у беззвучний режим протягом лекційних та практичних занять, так як дзвінки, переписки та спілкування у

соціальних мережах відволікають від проведення занять як викладача, так й інших здобувачів. Ноутбуки, планшети та смартфони не можуть використовуватися в аудиторіях під час занять та під час проведення підсумкового контролю (за виключенням проходження тестового контролю в системі Moodle).

Політика заохочень та стягнень

За результатами навчальної, наукової або організаційної діяльності здобувачів вищої освіти за курсом їм можуть нараховуватися додаткові бали – до 10 балів, у залежності від вагомості досягнень. Види позанавчальної діяльності, за якими здобувачі вищої освіти заохочуються додатковою кількістю балів: участь у міжнародних проектах, наукові дослідження, тези, участь у науково-практичних конференціях, винаходи, патенти, авторські свідоцтва за напрямами курсу.

Політика академічної доброчесності

Академічна доброчесність повинна бути забезпечена під час проходження даного курсу, зокрема при виконанні практичних, контрольних та розрахунково-графічних робіт (КР/КП) (принципи описані у [Кодексі академічної доброчесності НУ «Чернігівська політехніка»](#)). Списування під час проміжного та підсумкового контролів, виконання практичних завдань на замовлення, підказки вважаються проявами академічної недоброчесності. Від усіх слухачів курсу очікується дотримання академічної доброчесності у зазначених вище моментах. До здобувачів вищої освіти, у яких було виявлено порушення академічної доброчесності, застосовуються різноманітні дисциплінарні заходи (включаючи повторне проходження певних етапів).

Правила перезарахування кредитів

Кредити, отримані в інших закладах вищої освіти, а також результати навчання у неформальній та/або інформальній освіті, можуть бути перезараховані викладачем у відповідності до положення [«Порядок визначення академічної різниці та перезарахування навчальних дисциплін у НУ «Чернігівська політехніка»](#). Визнання результатів навчання у неформальній освіті розповсюджується на окремі змістові модулі (теми) навчальної дисципліни.

10. Рекомендована література.

Базова

1. Кожушко Л. Ф., Скрипчук П. М. Екологічний менеджмент : підручник. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 432 с.
2. Мельник Л.М. Забезпечення сталого розвитку промислових підприємств засобами управління бізнес-процесами: теорія, методологія, практика : монографія. Тернопіль, ФОП Паляниця В.А., 2018. 367 с.
3. Екологічне управління: Підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін.- К.: Либідь, 2004. – 432с.
4. Екологічний менеджмент : навчальний посібник / За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 407с.
5. Максименко Н. В. Організація управління в екологічній діяльності: підручник для студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н. В. Максименко, В. В. Задніпровський, Р. О. Квартенко; вид. 3-тє, перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 282 с.
6. Маменко О.М., Портянник С.В. Екологічний менеджмент : підручник / ХДЗВА – Харків, 2017. – 285 с.
7. Маргасова В.Г., Косач І.А. Інституалізація екологічної безпеки на засадах комплексного підходу до формування механізмів публічного управління. *Право та державне управління. Збірник наукових праць*. 2021. №2. С.325-330. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2021/49.pdf
8. Михайловська О.В., Косач І.А., Філіпова Н.В. Інституційні засади формування сучасних організаційних структур в публічному управлінні. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2021. – Випуск 24. – С. 168–172.

9. Талавиря, М., Косач І. Розвиток інфраструктури сільських територій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2022. – № 2 (30). – С. 85–92.

10. І Косач, О Кулик. Державно-приватне партнерство як інструмент реалізації проектів інфраструктурної розбудови. *Наукові інновації та передові технології*, 2022, №12, С. 152–161.

11. Kosach, I., Duka, A., Starchenko, G., Myhaylovska, O., Zhavoronok, A. (2020). Socioeconomic viability of public management in the context of European integration processes. *Administratie si Management Public*, 35, 139-152. DOI: 10.24818/amp/2020.35-09.

12. Косач І., Кормило А. Стратегічне управління еколого-економічною безпекою. *Вісник Хмельницького національного економічного університету*. – 2023. – №2. – С. 200–205.

13. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти. Посібник / С.В. Берзіна, І.І. Ярьєковська та ін. К : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 134 с.

14. Хільчевський В.К., Забокрицька М.Р., Кравчинський Р.Л. Екологічна стандартизація та запобігання впливу відходів на довкілля. К. : ВПЦ «Київський університет». 2016. 192 с.

Допоміжна

1. Гринів Л. С. Фізична екологія : нові моделі сталого розвитку. Львів : Ліга-прес, 2016. 424 с.

2. Закони України: „Про екологічний аудит”, „Про охорону НПС”, “Про екологічну експертизу”.

3. Баб’як О.С., Біленчук Л.Д., Чирва Ю.О., Екологічне право України: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2000 – 216 с.

4. Скрипчук П.М. Екологічна сертифікація як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції / *Економіка України*. №3, 2006. – С. 55–63.

5. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / за заг. Ред. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2005. – 654 с.

9. Скрипчук П. М. Менеджмент якості довкілля: Монографія. – Рівне: НУВГП, 2006 – 350 с.

Інформаційні ресурси

1. Система дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка». Курс: Менеджмент природоохоронної діяльності. <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=3525>

2. Законодавство України – <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

3. Нормативні акти України – <http://www.nau.ua>

4. Офіційний сайт бібліотеки ім. В. Вернадського. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>